

Kihívások — változó világban

Ahogy a mindennapok sodrásában kontúrokat ölt előtűnk a jelen, mind jellemzőbben kirajzolódik a tegnapi is. Furcsa libikóka. Ollója nyitottabb, ha nagy a váltás, a zártabb, ha egymáshoz simul a tegnapi és a ma, ha a mérlegelő számbavételnek napjaink és éveink a folytonosság közös nevezőjén számlálódnak.

Az új évtized elején váratlanul szélesre nyílt a folytonosság és változás ollója, s mind kontárszorosabban elhatárolódnak a hetvenes és nyolcvanas évek.

Vannak, akik a vélekedések megváltozott divatján, mások a nemzetközi politika légköri zavaraiiban és most már igen nyomasztó lehűlésében, a nehezebbé vált külgazdasági körülményekben, a hazai gazdálkodási feltételek szigorodásában, a családi-egyéni életfeltételek átalakulásában éreznek rá ezekre a változásokra. Ki-ki elemzési készsége, információi, látóköre szerint tudatosítja a kibontakozó változásokat.

Mind nyilvánvalóbb, hogy a 70-es évek végétől hazánkban új történelmi-társadalmi periódus-hoz értkeztünk. Mégis, hogyan körvonalazható ez a váltás? Milyen kihívások alakjában jelentkeznek a változások?

Mindnyájunk közös élménye, hogy a magyar társadalom körül az utóbbi évtizedben kinyílt a világ — a magánemberi és a hivatalos kapcsolatok számára egyaránt. A legújabbkori népvándorlás nemzetközi politikai hátterének fontos összetevőjévé vált a gazdasági kapcsolatok ezerszálú rendszere, amelyben napi munkahelyi, családi, de személyes szükségletstruktúráink is nemzetközivé vált. Munkafeltételeink, fogyasztási javaink, de az ezekre irányuló megújuló szükségleteink egyaránt sürgetik képességeink, termék- és termelési szerkezetünk átalakítását is. A magyar termelőtevékenység korábbi szűk, zömében helyi vagy regionális szükségletkielégítő funkciója helyett, az exportkötelezettségek nagymérvű kiterjesztésével és általánosabbá válásával — szinte máról-holnapra — sokkal szélesebb és többrétűbb nemzetközi szükségletrendszeren méretett és méretik meg.

A helyi szükségletek kielégítésében a mennyiségi követelmények domináltak jó ideig. Kielégítésükre kellett fokozatosan megteremteni a termelési feltételeket, korrigálni a hazai iparszerkezet hiányterületeit és jókora aránytalanságait, ösztönözni az importpótló törekvéseket, illetve a jobb megfelelést a nemzetközi munkamegosztás követelményeinek; sürgetni új beruházásainkat, rekonstrukcióinkat, exportbővítő fejlesztéseinket.

Nem túl szerencsés számunkra, hogy szélesebb beépüléseinket a nemzetközi munkamegosztás rendszerébe a hetvenes évek válságfolyamatai közben, igen kiélezett értékesítési versenyben kellett és kell maig végrehajtanunk, bővítenünk. A jövőt illetően sem rózsásak a kilátásaink.

A hiányok csökkentését megszüntetését mennyiségi normák uralták, „kerül amibe kerül, de legyen!” A fejlettebb technikai, technológiai szintű, magasabb munkakultúrájú nemzetközi munkamegosztás és a kiélezett értékesítési verseny azonban alapvetően új normákat szab. A nemzetközi termelési-fogyasztási-piaci szint által meghatározott „funkció- és ráfordításarány” lett a mérték, azaz, hogy minél kevesebb anyag, energia és munka ráfordításával azonos vagy magasabb használati értékű terméket állítsunk elő. Szigorú minőségi mérték, amelyet még nehezebben elérhetővé tettek számunkra a nyersanyag- és energiárok robbanásszerű változásai, illetve ezt követően a fejlett technikák, technológiák, „know now”-k magasodó árai.

Fokozottabb bekapcsolódásunk a nemzetközi gazdasági vérkeringésbe felgyorsította és kötelezővé tette az új mértékviszonyok általánosabbá tételét és közvetlenebb áthárítását az egyes gazdálkodási egységekre.

Az új mértékek alapján lelepleződnek termelési struktúráink gyenge pontjai, kiéleződnek azok az ellentmondások, amelyek a termelés különböző történelmi fejlettségi szintjeit képviselő egységek egymás melletti működéséből, tehát termelési bázisunk többgenerációs, extenzív jellegű szerkezetéből fakadnak. A hiányon mért termelésben nem jelentkező közvetlen korrekciós gondként, ha egymás mellett működtek ezek a különböző hatékonyságú, gazdaságosságú technikai, technológiai, munkakultúrájú generációk. Termelésükben nem a legalább átlagos hatékonyság, gazdaságosság és minőség volt a döntő mérce, hanem a mennyiségi követelmény parancsolt. A hiány möhön elragadta az átlagosnál nagyobb ráfordítással készült termékeket is. A kifejezetten rossz hatékonyságú és gazdaságtalan termelési egységek termékei is nélkülözhetetlenek voltak, hiszen helyettesítésükhöz jókora befektetésre lett volna szükség.

Napjainkra, az effektív — tehát fizetőképes és célzott — szükségletként megjelenő mennyiségi követelmények nagyjából megközelítő teljesítésekor, az új az eddig háttérbe sorolt szükségletek kielégítéséhez felszabadítandó munkaidőalap megteremtéséhez, külső hatások nélkül is lehetővé és szükségessé vált a hatékonyság szerinti mérlegelés. A tegnapi eredményekből mára így lett küszöb.

Az új mértékviszonyok általánosabbá válása a magyar gazdaságfejlődés extenzív korszakának végén, az intenzív szakaszra való áttérés nehézségei közötti következett be. Az extenzív korszak határaitra figyelmeztet, hogy 1975-től nem nőtt, hanem évente tízezres léptékel csökkent az az ipari aktív keresők száma. 1981-től a népesség létszáma, illetve a foglalkoztatottak száma is kevesebb lett. Hazánkban immár nem a nagy nemzeti beruházási programokkal mozgósítható bekapcsolható új munkaerőtömeg a nemzeti jövedelem növelésének feltétele; egyáltalán, a beruházási lehetőségek is összezsugorodtak 1978 után. Napjainkra az összegyűlt adósságtömeg terhei felhalmozási hányadunkat, tehát a bővített újratermelés feltételeinek kiszélesítését is veszélyeztetik.

A nemzetközi politikai viszonyok erős lehűlése, a nyugati feauverkezési kihívás, a nemzetközi gazdasági körülmények rosszabbodása olyan fázisban találta tehát az átalakuló magyar társadalmi termelést, amikor belső feltételeink és ebből eredően feladataink változásai alapján is lépték- és mérték váltásra kényesültünk.

A súlyosbodó külgazdasági feltételek azonban nemcsak a régi folytatásához változtak kedvezőtlenre, hanem a kényszerű új feladatok megvalósítását is fékezik. Mind lehetetlenebbé teszik e külső változások a régi termelési struktúra megőrzését, nehezítik, de egyszerűségeket szinte kihívásszerűen sürgetik is a változást, az új mértékviszonyok alkalmazását.

A korszakváltáshoz aktuális gazdasági kihívások kapcsolódtak. Fizetőképességünk megőrzése, külső egyensúlyi helyzetünk biztosítása, a kiáramló vásárlóerő és a belföldi piacon forgalmazható árualap kényes egyensúlyának napi újratermelése, az állami költségvetés lehetséges egyensúlyának felelős gondozása meg-megújuló napi gondként jelentkeznek, de nem feledtethetik velünk történelmi céljainkat, nem homályosítják el a távlatainkat.

Társadalmi fejlődésünk folytonosságának biztosításához megújulásra, a változó feltételeknek és távlati céljainknak megfelelő reformtörekvések kibontakoztatására van szükség.

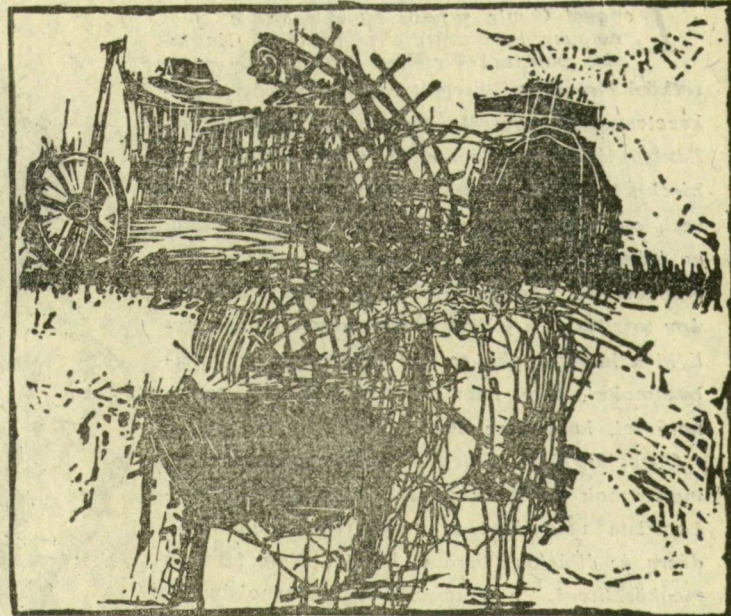
A bérkalodák feloldására napjainkban megjelent rendelkezés, a teljesítmény szerinti mérlegelés és értékelés sürgető parancsa, az érdekeltégi rendszer finomításának feladatai, a vállalatok kapu-

belüli munkaerő-tartalékainak feltárására ösztönző szabályozók — összességében tehát a munkaerő hatékonyabb hasznosításának követelménye — beláthatóan megéleltetik majd a vállalatok belső közéletét. A reform lépésváltást sürget mostmár a munkahelyek kapuin belül is. Sőt azok között is, hisz munkaerőnk eloszlása az egyes gazdasági egységek között igen egyenlőtlen. A jövőben társadalmi méretekben számolnunk kell a munkaerő vállalaton belüli és vállalatok közötti mozgásának megéleltetésével.

A megszokott életszínvonal biztosításának növekvő terhei, a jövedelmi és anyagi differenciálódás, a régít konzerválni kívánók és a szükséges változásokat sürgetők közötti viták a belpolitikai érzékenység fokozódását hozhatják. Politikai kihívások is kísérik tehát a történelmi-gazdasági változásokat. Az eddigi társadalmi, gazdasági, kulturális és politikai eredményeink alapján létrejött közmegegyezésünk, a népi-nemzeti konszenzus mai-holnapi újrateremtéséhez nem elég a csak védekező jellegű magatartás. Mert tapasztaltuk, tapasztaljuk, hogy privatizálásra és politikai passzivitásra készlet olyan társadalmi csoportokat és egyéneket, akik pedig a céltudatos offenzív politikai törekvések mellé szíves-örömmel felzárkóznának. Területi és munkahelyi szinten is politikai cselekvéssé kell szervezni — a konkrét helyzetlelemzés nyomán — a társadalmi-gazdasági reformfolyamataink kibontakoztatására, s velük kölcsönhatásban a szocialista demokrácia hatékonyabb érvényesítésére megfogalmazott politikai célkitűzéseket és a növekvő cselekvési készséget.

A körülmények változásaiból következő társadalmi-gazdasági-politikai kihívások a változásokkal felelősen és elkölözletten számoló kezdeményezéseket, az új cselekvési formákat és módokat sürgetik.

BESENYI SÁNDOR

Petri Csathó Ferenc

Rögök

Ebédre marharépat hoznak
Kezünkben pléhtányérral sorbaállunk,
báva kis csorda, apró gyerekek,
mert tudjuk már jól: enni kell,
hogy felnőttek legyünk mi is,
mint ott azok az emberek,
akik a tábor határának közelében
állnak most néma koszorúban.
Rögöket dobunk egy gödörbe.
Egy férfi sír, nincsennek könnyei.
Asszonya megszabadult innét.

Medárd ideje

virrasztalak virradatig
magas ég alatt éjszakázom

aztán a madarak megébrednek
lebegnek napraforgók
sárga tükreiben

büfelejtő borom elfogy
nincs ellened más orvosságom

a negyvenegyedik napon
eláll az eső
a negyvenkettediken
mégsem érkezem meg
a szemhéjad mögötti tájra

Ideológiai egyetértés és elkülönülés

Alig egy évtizede szinte divat volt nálunk a konvergenciaelmélet megcáfolása. Konvergenciát hirdetett a maga részéről Zbigniew Brzezinski éppen úgy, mint ahogy Galbraith, tehát ennek híve volt mind a politológus, mind pedig a közgazdász. Mit jelent a konvergencia fogalma? Lényegileg azt, hogy a szocializmus és a kapitalizmus ugyan ténylegesen különböző társadalmi rendszerek, de szükségképpen egy irányba fejlődnek, össze fognak nőni, s a jövőben úgy hasonlítanak majd egymásra, hogy a lényeges különbségek csaknem, vagy teljesen eltűnnek köztük.

Tehát nem arról van szó, hogy a szocialista publicisztikában tíz évvel ezelőtt divat volt felépíteni a konvergenciaelmélet ellen, majd pedig kiment a divatból. Tudniillik maga az elmélet nem aktuális immár, hiszen mindenki látja azt, hogy a két társadalmi rendszer egy irányba fejlődése semmiképpen nem történhet meg, sőt a különbségek bizonyos értelemben élesebbek, mint bármikor voltak. Tehát lehetetlen úgy elképzelni a situációt, mint ahogyan régebben elképzelték: egy szög két szára ugyan meglehetősen nagy távolságban lehet egymástól bizonyos ponton, de végül is a szög csúcsában a két szár mindig találkozik.

Az utóbbi idők ideológiai fejleményei — de nem csak az ideológiaiak — azt mutatták, hogy ha ez bizonyos értelemben igaz lett volna, akkor egy időn túl már a szög átfejlődik szögparrá, csúcshozok alakulnak, és a szárak ismét eltávolodnak egymástól. Nem létezett — és nem is létezhet — olyan időpont, ahol a két rendszer közötti differenciák a minimumra csökkennének. Úgy vélem, hogy az eddigi fejlődés azt bizonyította, hogy a konvergenciaelmélet legfeljebb polgári tudósok fejében hozta létre a két társadalom lényegi közleledését, és egyáltalán nem valószínű, hogy ez az elmélet valaha is többet fog jelenteni, mint egyfajta érdekes ideológiai képződményt.

Azóta azonban nagyot változott a világ. Részben azért, mert többé-kevésbé átfogó mértékben lezajlott a kapitalizmusban — s az egész világon is — egy válságos korszak, részben azért, mert ennek a válságos korszaknak az eredménye a legfejlettebb tőkés államok technikai és technológiai megerősödése volt. De azért is, mert ez a technikai megerősödés egyúttal olyan kísérőjelenségek összefüggésében ment végbe, melyek az enyhülési folyamatot megszüntették, és e folyamat megszüntetése egyúttal a nemzetközi feszült-

ség újabb kiélezését jelentette. A békésebb, az enyhülési periódus egyik ideológiai tünete volt az, hogy a polgári ideológia mind a maga számára, mind pedig a szocialista társadalomban élők számára megfogalmazta a két társadalom egy irányba fejlődésének, konvergenciájának elméletét. Ebben a korszakban a konvergencia azt jelentette, hogy a szocializmusban nem kell különösen törődni a társadalmi viszonyokkal, mert azok automatikusan szükségképpen a gazdasági fejlődés magasabb stádiuma felé vezetnek, s így az egy irányba fejlődés a kapitalizmussal szükség-szerű.

A feszültségnek más gondolkör felel meg: a konvergencia helyére a divergencia elmélete lépett. Nem fejlődik össze a két társadalom, nem lehetséges a szocializmusban a fejlődést olyan értelemben fokozni, hogy a szocializmus valaha is megközelítse azt a konsumszintet, melyet a kapitalizmus már elért. Ez a polgári elmélet új variációja. Ha tehát az enyhülés időszakában annyit jelentett ideológiailag a polgárság számára, hogy azért jöhetett létre egyáltalán a politikai közleledés, mert a két társadalmi rendszer a maga alapjait tekintve és fejlődési tendenciáiban hasonló, addig a feszültség korszakában ennek pontosan az ellenkezőjét hirdetik. A feszültség azért feszültség, mert létezik egy fejlődésképtelen, önmagát alapjaiban meghaladni nem tudó szocialista társadalmi rend.

Ez a korszak tehát részben új ideológiát teremtett, részben azonban régebbi reakciós ideológiákat élesztett fel. Elég arra utalnunk, hogy például a régi, már a felszabadulás utáni években is nemzetközileg reakciós Raymond Aron éppen úgy bekapcsolódott ebbe az ideológiai hullámba, mint ahogy a különböző konzervatív gondolkodók világszerte. Álláspontjuk, mely napjainkban a divergenciát hangsúlyozza, egyfelől persze reálisabb, mint az egy irányba fejlődés elmélete. Valóban, mindig lesz különbség polgári és szocialista fejlődés között. A különbség lényege azonban nem az, hogy a polgári fejlődés képes egy modern ipari bázis kiépítésére, s a szocializmus pedig elvileg nem. A különbség abban áll, hogy az utóbbi más úton jár, de ugyancsak eléri minden emberileg fontos tekintetben a legmagasabb fejlettséget, anélkül, hogy a konzumtársadalmak negatívumait kénytelen lenne vállalni és elszenvedni. Vagyis a divergencia fennáll. De nem ott, ahol a polgári ideológiák hiszik.

HERMANN ISTVÁN